

RUSIJA U DOBA PETRA VELIKOG

U ovom radu govorit će se o jednom veoma važnom periodu u ruskoj državi, koji je u povijesti ostao upamćen po vladaru koji je ostavio nemjerljivo značenje, ne samo na području Rusije, već i u ostatku svijeta. Riječ je o Petru Velikom. Osim što je imao priliku da živi u isto vrijeme kada su Europom vladali veliki i značajni vladari, on je uspio ostvariti svoje ciljeve provedbom značajnih reformi. S obzirom da su iste prihvaćene od strane puka, prozvan je „Velikim“. Cilj ovog rada jeste prikazati kakvo je stanje bilo u Rusiji neposredno prije dolaska na vlast Petra Velikog, zatim koji su važni događaji obilježili njegovu vladavinu, ali i život, te kakvu promjenu Rusija doživljava u odnosu na Zapad kroz njegovu vladavinu.

U samom radu naglasak će biti na biografskom pristupu i političkoj povijesti. Rad je podijeljen u pet poglavlja. U prvom poglavlju prikazan je život Petra Velikog, počevši s njegovim djetinjstvom i početnim godinama njegove vladavine. Drugo poglavlje govori o počecima modernizacije ruske države tj. o napuštanju tradicije koja je obilježila postojanje Ruskog Carstva u vremenu prije vladavine Petra Velikog. U trećem poglavlju opisano je stanje nereda, koje su izazvale reforme i rat. Razdoblje obnove opisano je u četvrtom poglavlju, te se u njemu Petar javlja kao prosvijećeni vladar, dok je peto poglavlje posvećeno posljednjim trenucima njegove vladavine, a i života.

Ključne riječi: Rusija, Petar Veliki, reforme, društvo, prosvijećeni vladar, modernizacija

1. POČETAK VLADAVINE PETRA VELIKOG¹

1.1. DJETINJSTVO I MLADOST

Od samog rođenja, 30. svibnja 1672. godine, Petar je bio žrtva borbe oko prijestolja. Te borbe uvjetovale su da on već od svoje četvrte godine, zajedno s majkom, bude udaljen iz Moskve u selo Preobražensko, koje se nalazilo u okolici Moskve. Tu je Petar dobio prve osnove obrazovanja po propisima stare tradicije.² U desetoj godini života Petar je bio prinuđen napustiti svoje oskudno

---

1 Početak vladavine Petra Velikog u historiografiji je shvaćen dvojako. Neki autori, poput Miljukova, Senjobosa i Ezenmana, početak vladavine računaju od 1682. godine, kada je Petar vladao zajedno sa Sofijom, dok drugi autori, poput Haniša, za početak vladavine uzimaju 1689. godinu, kada je postao samostalan vladar.

2 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 155.

obrazovanje zbog smrti svoga starijeg brata Fjodora. Sljedećih sedam godina živio je s majkom ili u Preobražensku ili Semjenovskom, što je jedno drugo selo blizu Moskve.³ Družio se i igrao s djecom svojih plemićkih susjeda, ali i sa seoskim dječacima te je najviše volio ratne i vojničke igre. Tako je Petar od svog društva stvorio dva puka vojske, koja će činiti jezgro buduće ruske carske garde.⁴

Prvi Petrov učitelj bio je izvjesni nizozemski general Menesius, koji je kod njega probudio interes za brodarstvo, pokazujući mu osnove na nekom starom čamcu. Tako je Petar ojačao tjelesno, a svoje nedostatke u obrazovanju nadoknadio je prirodnom bistrinom i praktičnim smislom.⁵ Miljukov navodi da Petar, čak i u sedamnaestoj godini života nije znao pravilno pisati te kako je tek tada počeo učiti zbrajanje i oduzimanje od Holanđanina Timermana.⁶ Zabave i rad s lađama bili su počeci stvaranja ruske flote, koja u ovim trenucima nije imala nikakav značajniji politički utjecaj.⁷ Smatra se da je već tada Petar bio impresivan pojedinac, na što je posebnu pozornost odvrćala njegova visina od skoro sedam stopa ili približno 210 cm i zapanjujuća fizička snaga, koja je išla uz snažno građeno tijelo.⁸

Družeci se sa strancima, Petar je poprimio zapadnoeuropske nazore i navike, što u ruskim krugovima nije bilo dočekano s oduševljenjem pa je njegova majka bila prisiljena da ga obuzdava. Kao jedino rješenje ona je vidjela ženidbu. Tako se Petar početkom 1689. godine oženio Eudokijom, ali to nije uspjelo umiriti njegovu energiju i usmjeriti pažnju na političke događaje. Političkim prilikama približilo ga je Sofijino nastojanje da se domogne vlasti i proglasi caricom. Jedne noći, 1689. godine, Petru je zaprijetio Šalkovitij, novi zapovjednik strijelaca, pa je to ponukalo Petra da pobjegne iz Preobraženskog i obori sestru s vlasti.⁹ Sofija je protjerana i zatvorena u manastir Novodjevičij u Moskvi, a Petar je 12. rujna otpočeo samostalnu vladavinu, jer je njegov brat Ivan bio car tek po imenu i uskoro umro 1696. godine.¹⁰

Iako je Petar od 12. rujna 1689. godine postao vladarem, prvih godina poslije Sofijinog pada državom je upravljala njegova majka Natalija, dok se Petar posvetio organiziranju vojnih manevara, koji su sve više i više popimali ozbiljniji karakter.¹¹ U to vrijeme, na Perejeslavskom jezeru, s manjim brojem pomoćnika, izgradio je vojnu lađu, a nedugo zatim otišao je i u Arhangelsk, gdje se po prvi put susreo s velikim lađama te upoznao s plovidbom po moru. U međuvremenu, 1694. godine, njegova majka je umrla.¹²

1.2. POHOD NA AZOV (1695. – 1696.)

Prvi Petrov rat bio je sa Osmanlijama, koji se može promatrati i kao nastavak starog savezničkog rata.¹³ Godine 1695. ruske snage su napale utvrđeni grad Azov na Donu. Osvajanje Azova omogućavalo je

3 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 156.

4 A. JELAČIĆ 1939: 46.

5 J. ABBOTT 1902: 32.

6 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 156.

7 A. JELAČIĆ 1939: 46.

8 N. V. RIASANOVSKY 1985: 4.

9 E. HANIŠ 2009: 83.

10 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 157.

11 E. HANIŠ 2009: 83.

12 M. STEINBERG 2003: 12.

13 A. JELAČIĆ 1939: 46.

Rusiji sjeverni prilaz Crnom moru što je bio i jedan od glavnih motiva napada.¹⁴ Prvi pokušaj zauzimanja Azova bio je promašaj za Petra jer je opsjeo osmansku luku s kopna, a da bi je blokirao s mora nedostajala mu je flota. Tada su njegovom vojskom zapovijedali Gordon, Lefort i Golovin, a sam je car preuzeo mjesto kapetana.¹⁵ Kako se zima sve više približavala, Petar je odlučio napustiti opsadu i preko zime izgraditi na Voronježu flotu pomoću koje će pokušati zauzeti Azov naredne godine.¹⁶

Za nekoliko mjeseci sagrađena je prva ruska ratna flota, koja se pojavila pred Azovom. Druga opsada tog grada u kojoj je, kao i pri građenju lađa, najaktivnije sudjelovao sam car Petar završila se zauzimanjem tvrđave 19. srpnja 1696. godine.¹⁷ Petar je bio ponosan na sebe, a na isti takav način trijumfalno je dočekan i u Moskvi, iako je plan proslave sam smislio.¹⁸ Sve je bilo u baroknom stilu. Stupovi i lukovi na ulazu grada bili su uređeni u rimskom stilu. Tu su se mogli vidjeti i kipovi Marsa i Herkula, ali i osmanski zatvorenici koji su morali marširati u stilu rimskog trijumfa. Na jednom od lukova stajao je čak i Cezarov moto *Veni, vidi, vici*.¹⁹

1.3. PRVO PUTOVANJE NA ZAPAD I POBUNA STRIJELACA

Kao posljedica izgradnje velike flote u državi se javilo opće nezadovoljstvo. Razlog tome je što je Petru najlakši način da dođe do novca za izgradnju flote, bio taj da poveća poreze i namete puku. Zbog općeg nezadovoljstva neki su pomišljali da svrgnu cara, koji se spremao na put kako bi upoznao europski Zapad. Urotu je, navodno, potaknuo Lefort, ali su urotnici bili otkriveni dva tjedna prije Petrova odlaska. Urotnici su osuđeni na smrt.²⁰

Dana 10. travnja 1697. godine, želeći da modernizira i vojnički ojača Rusiju, Petar je krenuo u posjet zapadnoj Europi s pratnjom od 200 ljudi, koji se još popularno naziva „Velikom europskom turnejom“.²¹ Ono što je zanimljivo jest to da je putovao inkognito, pod imenom Petar Mihailov. Za početak, otišao je u Kenizberg gdje se sastao sa Fridrik III., budućim prvim pruskim kraljem.²² Već 7. kolovoza stigao je u Amsterdam, gdje je proveo četiri i pol mjeseca.²³ Posjetio je znanstvene institute po Nizozemskoj i samu zemlju nekoliko puta obišao krstareći, a zatim proučavao brodogradnju na gradskim brodogradilištima.²⁴

Nakon što je uvidio da mu Nizozemci ne mogu pružiti sva praktična znanja o brodogradnji, odlučio je svoja znanja dodatno usavršiti u Engleskoj. U London je stigao 11. siječnja 1698. godine, točnije u Deptford, koji se nalazi 5,5 km jugoistočno od Londona na rijeci Temzi. Izabrao je prigradsku lokaciju zbog brodogradilišta. Tri dana nakon dolaska, posjetio ga je kralj Vilim III., a i u nastavku je njihov odnos ostao jako dobar.²⁵ Petar je u Londonu pored nautike studirao i sve osobine engleskog života. Posjećivao je muzeje,

14 V. P. POTEMKIN 1951: 232.

15 E. HANIŠ 2009: 84.

16 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 160–161.

17 K. KERSTEN 1936: 56.

18 A. JELAČIĆ 1939: 47.

19 P. BUSHKOVITCH 2004: 186.

20 E. HANIŠ 2009: 85.

21 J. ABBOTT 1902: 66.

22 R. K. MASSIE 2001: 191.

23 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 162–163.

24 M. KORT 2009: 49.

25 S. ALSCHEN 2013: 11.

laboratorije te kazališta, a prisustvovao je i jednoj sjednici Parlamenta.²⁶ Putovanje u London ostavilo je značajnije posljedice i za kasniji period Petrove vladavine. Naime, kapetan John Perry, pomorski inženjer kojeg je Petar angažirao u Engleskoj 1698. godine nastavio je raditi u Rusiji od 1712. godine. U svojim memoarima zabilježio kako je Petar često svojim lordovima govorio kako bi bio sretniji da je admiral u Engleskoj već car u Rusiji.²⁷ U Engleskoj je ostao tri mjeseca, a onda je preko Nizozemske krenuo put Beča, kako bi pridobio Leopolda I. (1658. – 1705.) za novi rat protiv Osmanskog Carstva.²⁸ Iz Beča je želio otići u Veneciju, ali je saznao da su se u Moskvi pobunili strijelci i morao je početi razmišljati o povratku u svoju zemlju. Na povratku se početkom kolovoza susreo sa poljskim kraljem Augustom Jakim u Ravi.²⁹ Tu su zaključili sporazum o napadu na Švedsku, a osim Rusije i Poljske, vrlo brzo protiv Švedske stupit će i Danska i Brandenburg čime je stvorena jedna jaka koalicija.³⁰ Cracraft smatra da je uzrok tog rata bila zasigurno vojna inovacija, ali tu su još religiozni žar, dinastička ambicija i komercijalno rivalstvo koje će poslije dovesti do uspona kapitalizma, klasni ponos i obični strah te neobuzdana pohlepa.³¹ Poslije 18 mjeseci Petar se vratio u Moskvu. Tada je sve ono što je naučio pokušao prenijeti u svoju domovinu, smatrajući da je jedini način da Rusija postane moderna zemlja taj da se počne ugledati na Zapad i od njega učiti.³²

Međutim, oni zbog kojih je došao, nisu mu se radovali. Još prije Petrovog povratka strijelci su pretrpjeli poraz. Uglavnom su bili razoružani, a mnogi zavjerenici pohvatani.³³ Zavjerenici su povjerovali da je car u tuđini umro te da je to prilika da Sofija ponovo prigrabi vlast.³⁴ Sofija ih je bodrila da pođu na Moskvu, međutim Petrovi pukovi, kojima je komandant bio Gordon, lako su ih rastjerali u blizini manastira Voskresenskog 18. lipnja 1698. godine te je 56 zarobljenika obješeno. Veliki broj zavjerenika koji su u Moskvi imali žene i djecu, preselili su se sa svojim obiteljima u Sibir ili Astrahan.³⁵ Poslije ovog krvavog gušenja pobune uslijedilo je raspuštanje pukova strijelaca stacioniranih u prijestolnici, čime je politička moć ruske pretorijanske straže bila zauvijek skršena.³⁶

2. NAPUŠTANJE CARSKOG PORETKA

2.1. PRVE REFORME I PRVE POBUNE NARODA

Raspuštanjem strijelaca, nezadovoljstva naroda su se još više pojačala. Narod je bio razočaran Petrovim zapadnjačkim načinom života, a posebno nezadovoljstvo izazvalo je njegovo nepoštovanje prema Tverskoj Bogorodici i moštima moskovskih svetaca.³⁷

Petrova jedina želja bila je da silom izjednači Ruse s Europljanima, a kao jedini način da to uradi on je odlučio provesti reformu odijela i običaja. Zabranio je nošenje duge brade, što je još od starina bila ruska osobitost koju su propisivali i crkveni propisi. Tako je starom Šeinu i drugim dostojanstvenicima

26 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 163.

27 J. CRACRAFT 2003: 46.

28 VOLTAIRE 2013: 104.

29 E. HANIŠ 2009: 85.

30 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 163.

31 J. CRACRAFT 2003: 30.

32 M. KORT 2009: 49.

33 A. JELAČIĆ 1939: 47.

34 E. HANIŠ 2009: 86.

35 VOLTAIRE 2013: 107.

36 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 166–167.

37 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 167.

car svojom rukom odrezao bradu, a onima koji su se protivili zaprijetio je krvnikom. Međutim, ni to ga nije u potpunosti zadovoljilo pa je zatražio da se Rusi počnu odijevati na zapadni način, jer je i on, još od 1680. godine, nosio odijela zapadnoeuropskog kroja.³⁸ Ukazom iz 1700. godine dvorski dostojanstvenici i viši činovnici morali su prihvatiti novu modu, a toj modi morale su se pokoriti i njihove žene.³⁹ Uzorci novog odijela bili su izloženi na gradskim kapijama, gdje se od onih koji nisu poštovali carev ukaz naplaćivao porez. Poslije Nove godine (1701. godine) nitko se nije mogao pojaviti na dvoru u staroruskoj nošnji. Izuzetak u ruskom društvu činili su svećenici, seljaci, građani i niže plemstvo.⁴⁰

Posebno mjesto u ovim reformama zauzima reforma kalendara. Sve do tada Rusi su vrijeme računali prema bizantskoj eri, tj. od stvaranja svijeta. Tako je njima 1. rujna započinjala 7208. godina. Ukazom iz 1700. godine, Petar je uveo julijanski kalendar.⁴¹ Istim ukazom izvršena je i reforma azbuke. Tada je stvorena građanska ćirilica, kojom se, uz manje izmjene, i danas služe Rusi i Bugari.⁴² Proglašenje 1700. godine Rusi su, po naredbi Petra Velikog, posebno proslavljali. Tako je bilo naređeno da se ukrasima od borovih i smrekinih grana trebaju urediti sve ulice i prometnice. Siromašni građani morali su staviti bar jednu granu na svoja kućna vrata. Sama proslava trajala je sedam dana, točnije od 1. do 7. siječnja 1700. godine.⁴³

Osim kalendara i pisma, reformirao je i monetarni sustav prema inspiraciji engleskih reformi manufakture kovanica. Staro-ruske srebrne kovanice nepravilnog oblika, zamijenio je pravilnim, bakrenim, srebrenim i zlatnim kovanicama prema engleskom modelu.⁴⁴ Uveo je pečat na svim dokumentima te reorganizirao zaostali porezni sustav, tako što je postavio gubernatore koji će ubirati porez u svakoj provinciji Carstva, te osnovao ustanovu u Moskvi kao centralnu kancelariju gdje će se sakupljati novac.⁴⁵ Ovim mjerama posebno je promijenio ulogu seoskog staleža, koji je do tada bio vezan za zemlju, a do kraja njegove vladavine postao kmetski stalež tj. vezan za vlasnika.⁴⁶

Kao posljedica provedbe ovih reformi o Petru se govorilo kao o mitskoj ličnosti. Tako u ovom periodu nastaje niz legendi i priča. Često se govorilo da je pravog Petra štokholmska kraljica utopila u moru, a da je trenutni Petar sin Leoforta i neke Njemice. S druge strane, svećenici i običan narod vjerovali su da je car Antikrist te da se smak svijeta približio, kako su to „starovjerci“ očekivali još od Nikona. Zanimljivo je da ovakvo stanje nije dovelo do značajnijih pobuna. U sjećanju je ostala samo ona iz 1705. godine koja je izbila u Astrahanu i koja je brzo ugušena.⁴⁷

2.2. POČETAK SJEVERNOG RATA (1700. – 1709.)

Usporedo s unutrašnjim preobražajima i previranjima, Petar je započeo Sjeverni, poznat još i kao Nordijski ili Baltički rat. Kao što je već ranije rečeno, formirana koalicija Danske, Poljske, Brandeburga i Hanovera predvođena Rusijom objavila je rat Švedskoj, smatrajući da je došlo pravo vrijeme, jer su precijenili snagu mladog švedskog kralja Karla XII.⁴⁸

38 E. HANIŠ 2009: 86.

39 E. HANIŠ 2009: 86.

40 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 167.

41 M. KORT 2009: 50.

42 A. JELAČIĆ 1939: 47.

43 N. PAVLOVIĆ 1736: 215.

44 R. K. MASSIE 2001: 230–231.

45 R. K. MASSIE 2001: 259.

46 D. OBOLENSKI - R. OTI 2003: 147.

47 E. HANIŠ 2009: 87.

48 A. JELAČIĆ 1939: 48.

Već u kolovozu 1700. godine započeo je najveći rat iz vremena vladavine Petra. Čim je čuo za napad saveznika, Karlo XII. se sa svojom malom vojskom pojavio pred Kopenhagenom i natjerao danskog kralja na kapitulaciju. Po okončanju sukoba s Dancima, krenuo je u rat protiv Rusa koji su u Engriji s nedovoljnim topništvo opsjedali tvrđavu Narvu.⁴⁹ Kako u Petrovoj vojsci nije bilo dobrih zapovjednika te kako je vojska bila slabo uvježbana i naoružana, iznenadnim napadom na nju Karlo joj je, iako pet puta slabiji, nanio težak poraz. Mnoštvo Rusa je skončalo život u valovima Narve, a samo su dva gardijska puka preživjela ovaj nalet Karla XII. Sam Petar je u panici pobjegao sa bojnog polja još prije odlučujućeg trenutka. Čim je došao sebi, počeo je reorganizirati vojsku, financije i administraciju.⁵⁰ U tom je trenutku trebalo ponovo stvoriti artiljeriju. Da bi to stvorio, Petar je odumazio crkvena zvona koja su se naknadno pretapala u topove. Vjerujući da je okončao svaki sukob s Rusijom, Karlo XII. se okrenuo Poljskoj. Iako je poprtište rata bilo veliko, Karlo je uspio Poljake potpuno dotući 1706. godine. U ovim trenucima Petar je stvorio novu vojsku i uspio s njom prodrijeti u švedske predjele, gdje je u jesen 1702. godine zauzeo moćnu tvrđavu Noteburg na izlasku Neve iz Ladoškog jezera, dok je u proljeće 1703. godine izašao na Baltičko more i osvojio ušće Neve i mali otok blizu njega. Upravo na ovom prostoru Petar je osnovao grad Sv. Petra, koji je nazvan Sankt Petersburg.⁵¹ Smatra se da je pri gradnji samog grada veliki utjecaj ostavilo njegovo prvo putovanje na Zapad pa se utjecaj Londona i Amsterdama može lako uočiti. Engleski diplomat Charles Whitworth zapisao je 1710. godine kako se car nadao da će novi grad jednoga dana postati drugi Amsterdam.⁵²

Osnutak i gradnja Sankt Peterburga bio je jedan od tri najveća događaja koja su obilježila život kontroverznog cara i sam je grad bio od iznimne važnosti tijekom carevog života, ali i daljnje povijesti Carstva. Uspjeh grada je mnogo toga značio za Rusiju. Za Petra je svaka cigla i kamen novog grada simbolično označavao njegov uspjeh u reformiranju Rusije.⁵³ Sankt Petersburg je za njega predstavljao simbol otvaranja Rusije prema Zapadu, usvajanje zapadne tehnologije i približavanje europskoj pozornici.⁵⁴ Kasnije grad postaje prijestolnica Carstva, a nakon Petrove smrti i nakon nekoliko vladavina careva i carica, postaje jedan od najljepših gradova Europe i dobiva mnoga imena poput „Babilon u Snijegu“ i „Venecija Sjevera“.⁵⁵

Prvi sukobi ruskih ratnih lađa sa švedskim bili su veoma uspješni za Ruse. Petar je osvojio nekoliko pokrajina duž Baltičkog mora: Kareliju, Engriju, Estoniju i Livoniju s njenim glavnim gradom Rigmom.⁵⁶ Treba imati u vidu da Petar pripajanjem ovih područja nije od stanovništva zahtijevao velike mjere prilagodbe.⁵⁷ U ovim trenucima Karlo XII. se bavio ratom s Poljacima, gdje je uspio iznuditi, promjenom na prijestolju, da Poljska napusti koaliciju sa Rusijom krajem 1705. godine. Procjenjujući moć ruske vojske, Karlo je sa svojom velikom vojskom, u kolovozu 1707. godine počeo marširati iz Saske direktno prema Moskvi.⁵⁸ Zbog toga je Petar bio prisiljen zidinama zaštititi grad te ponovo regrutirati vojsku. Krajem 1707. godine, Karlova vojska je prošla kraj Varšave i poslala rusku vojsku na povlačenje. Nakon ovih napada ruska se vojska povukla do rijeke Berezine. Taktika, koju su Rusi

49 E. HANIŠ 2009: 87.

50 A. JELAČIĆ 1939: 47.

51 A. JELAČIĆ 1939: 47.

52 S. ALSCHEN 2013: 14.

53 R. K. MASSIE 2001: 384.

54 M. STEINBERG 2003: 15.

55 M. STEINBERG 2003: 385.

56 A. JELAČIĆ 1939: 48.

57 M. S. ANDERSON 1987: 34.

58 R. K. MASSIE 2001: 420.

ovdje koristili, bila je ona spaljene zemlje, pri čemu je švedska vojska bila primorana zaustaviti napredovanje zbog nedostatka opskrbe hranom.⁵⁹

U drugom naletu, tijekom srpnja 1708. godine, u Holovcinu se odvila prva značajna bitka od početka invazije u kojoj je Karlo pametnim vojnim manevrima porazio rusku vojsku. Iako je primijetio promjenu u ruskoj vojsci nije se preplašio, već je nakon zauzimanja Holovcina krenuo putem preko Dnjepra. Tada je Petar naredio povlačenje duž cijelog Dnjepra i još jednom naredio uništavanje cijele okolice kako bi umorni Šveđani još jednom ostali bez opskrbe.⁶⁰ Međutim, u ljeto 1708. godine Karlo prelazi Dnjepr i sve velike rijeke koje su predstavljale prirodnu barijeru. Tada su Šveđani već počeli uviđati svoju pobjedu. Nakon par mjeseci čekanja, švedska je vojska ponovo krenula i u kolovozu stigla do mjesta Čerikova na rijeci Sož. Odmah preko rijeke ih je čekala ruska vojska koja je bila predvođena generalom Menšikovom. Iako je tu švedska vojska izvojevala pobjedu, ruska je vojska uspjela Karlu nanijeti veliku štetu i uspješno se povući. U ovim trenucima došlo je do odlučujućeg prevrata, ruska vojska postala je brojnija od švedske vojske. Tada se švedski kralj odlučio na ratovanje po Ukrajini, gdje je uspio u međuvremenu ojačati svoju vojsku.⁶¹ Vođa Kozaka, pripadnika vojničkih etničkih skupina na prostoru Ukrajine koji su služili ruskoj vojsci, izvjesni Mazepa je izdao kralja Petra želeći svoju vojsku spojiti sa švedskom vojskom. Čuvši za ovo, Petar je, nakon što se osobno uvjerio, naredio da se Mazepa kazni smrtnom kaznom.⁶² Do zime 1708. godine, prijestolnica Kozaka Baturin je zbrisana s povijesne karte, čime je bila onemogućena svaka opskrba švedske vojske.⁶³ Tijekom te zime Petar je namamio švedsku vojsku da ih napadne, što je Karla strahovito koštalo.

Kada je zima konačno prošla, tijekom travnja 1709. godine odvio se pokušaj potpisivanja primirja. Petar je ponudio primirje između Rusije i Švedske pod uvjetom da zadrži svoj novi grad Sankt Petersburg, ali je Karlo to odbio i naredio svojoj vojsci da se povuče na jug do grada Poltave. Unatoč jakoj obrani, Karlo je započeo opsadu grada.⁶⁴ U svibnju i lipnju 1709. godine Karlova opsada je bila bezuspješna. U zoru 27. lipnja, po starom kalendaru, otpočela je, a već oko podne se i završila sudbonosna bitka između ruskih i švedskih snaga. Bitka se nije završila samo porazom, već i uništenjem švedske vojske i Mazepinog odreda. Karlo i Mazepa su se bijegom uspjeli spasiti tako što su utočište pronašli u gradu Banderima u Besarabiji.⁶⁵ Pobjeda kod Poltave osigurala je Petersburg i čitavo područje oko Baltičkog mora.⁶⁶

2.3. PRVA SUSTAVNA REFORMA

Petar je pobjedu kod Poltave iskoristio kako bi proveo reformu,⁶⁷ koja se ticala svih sfera državnog sustava. Ovu je reformu Petar provodio od 1708. do 1712. godine.⁶⁸ Nacrt za nova upravna

59 R. K. MASSIE 2001: 455–456.

60 R. K. MASSIE 2001: 466–470.

61 R. K. MASSIE 2001: 471–478.

62 J. ABBOTT 1902: 123–124.

63 J. ABBOTT 1902: 125–126.

64 R. K. MASSIE 2001: 500–501.

65 A. JELAČIĆ 1939: 49.

66 E. HANIŠ 2009: 91.

67 Historiografi imaju različita mišljenja o Petrovim reformama. Jedni više naglašavaju mjere prisile koje su korištene za provedbu nekih od reformi, dok se drugi fokusiraju na otpor i protivljenje pri provođenju Petrovih planova, ali se tu usredotočuju na one aspekte reformi, koji su pomogli Rusiji u procesu modernizacije. Također, ima i onih koji Petrove reforme nazivaju revolucionarnim.

68 H. A. L. FISHER - P. CROWSON - W. LANGER 1970: 8.

područja, gubernije, bio je gotov i prije 1708. godine, ali je Petar imao namjeru da ih prvo uvede u osvojenim sjevernim krajevima. Tako je Rusija bila podijeljena na osam gubernija, nazvanih tako prema nazivu njihovih upravljača, gubernatora. Meniškov je, prema mišljenju Miljukova, Senjobosa i Ezenmana, bio prvi guverner Šlisburga i Šlotburga, kasnije i St. Petersburga, s naslovom „gubernator generalis Ingermanladiae et Careliae“ 1705. godine te Estonije i Išora 1707. godine.⁶⁹

Što se tiče same uprave, guverneru su pomagali visoki činovnici poput vicegubernatora, kao zamjenika i pomoćnika, zemaljskog suca, koji je bio na čelu pravosuđa, nadintendanta, koji se brinuo za žitna podavanja te drugih službenika. Petar je osobno razvio interes za ove ustanove. Zanimalo ga je na kojim principima one rade pa je u kasnijim godinama redovno sazivao sve guvernere u prijestolnicu kako bi s njima raspravljao o državnim poslovima.⁷⁰ Nagomilavanje trupa u Petersburgu, Kijevu i Azovu, najviše je opterećivalo gubernijske blagajne. Kako te tri gubernije nisu mogle namiriti troškove, bojarsko vijeće moralo je 28. veljače 1710. godine raspisati u drugim gubernijama izvanredan porez kojim bi se pomogle te tri gubernije.⁷¹

Razvitak provincijskih gubernija potisnuo je rad „ratuše“, pa je sam Kurbatov predložio da se njihovi poslovi prenesu na pojedine gubernije. „Ratuša“ je tada postala lokalna ustanova, koja je primala prihode moskovske gubernije, čime je izgubila karakter državnog ministarstva financija. Slično se dogodilo i s Moskvom, osnivanjem St. Petersburga, spala je na rang pokrajinskog grada. Koliko se to nekadašnje kulturno i političko središte izmijenilo, najbolje pokazuje činjenica, što je Kurbatov postao guvernerom u ArhangelSKU.⁷² Centralne ustanove Moskve bile su primorane da svoje poslove predaju pokrajinskim ustanovama. One prestaju biti državna upravna tijela, a one koje nisu iščezle nastavljale su djelovati kao lokalni organi.⁷³

Petar se tijekom svoje vladavine posebno brinuo za vojsku. Provodeći reformu shvatio je da ako gubernije trebaju izdržavati pukove, onda ih je potrebno staviti u direktnu vezu s njima. Zbog toga je po jedan komesar dodijeljen svakom puku od strane odgovarajuće gubernije. Tako je Petar propisao da pukovi nose imena onih gradova koji se staraju o njihovom uzdržavanju. Ovaj sustav je imao sličnosti sa švedskim vojnim sustavom. Međutim, već u samom početku reforme postalo je jasno da će neprekidno premještanje trupa u ratu onemogućiti raspodjelu vojnika po gubernijama. Zbog ovog će funkcija komesara izgubiti svoj smisao, jer će njihovo glavno zanimanje postati praćenje pukova na njihovim marševima.⁷⁴

Podjela zemlje na gubernije raskinula je jedinstvo pojedinih upravnih područja. Vrhovnu upravnu i sudsku vlast vršio je senat, kojeg je Petar osnovao 1711. godine. „Duma“ je izgubila svoje značenje u potpunosti, jer je car pozivao samo njene pojedine odbore kako bi se posavjetovao o važnim pitanjima, tako da se može reći da je „duma“ bila tek izvršni organ, dok je senat, za careva izbivanja, postao najviše upravno vijeće i nosio svu odgovornost pred vladarom.⁷⁵ Ukazom od 22. veljače 1711. godine, Petar je prenio upravu zemlje na vijeće devetorice senatora i time obrazovao ured, koji je posredovao između cara i gubernija. Ukazom od 5. ožujka 1711. godine, još je

69 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 183–184.

70 E. HANIŠ 2009: 95.

71 E. HANIŠ 2009: 96.

72 A. JELAČIĆ 1939: 57.

73 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 189.

74 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 190.

75 E. HANIŠ 2009: 96.

ojačao kontrolnu vlast tog vijeća, jer je tim ukazom car postavio vrhovnog odvjetnika (fiškala), koji je nadzirao sve financijske i pravne propuste. O eventualnim propustima odvjetnik je bio obvezan obavijestiti senat, koji je o njima vijećao i odlučivao. Senat je birao vrhovnog odvjetnika bez obzira na porijeklo pa su prema tome sposobnosti bile na prvom mjestu. Među ostalim poslovima, senat se starao za državne prihode, jer su izdatci neprestano rasli. Senatu su bili podređeni i guverneri, čija upravno-tehnička moć se nije mogla jasno ispoljavati. Zbog toga je uprava bila nepregledna i nejasna.⁷⁶ Ovakav vid uprave težio je centralizaciji, što je ostavljalo malo prostora za samostalnu inicijativu i djelovanje pojedinca ili grupe.⁷⁷

3. RAZDOBLJE NEREDA POSLIJE POLTAVE

3.1. DIPLOMACIJA I RAT (1709. – 1717.)

Poslije Poltave, diplomatski odnosi Rusije postali su složeniiji. Osvajanjem Viporga, Pernova i Revala 1710. godine, Petar se još jače utvrdio u Livoniji i Estoniji.⁷⁸ Te su se godine podigli Danci protiv Švedske, a August Jaki potjerao je Lešćinskoga iz Poljske. Tako je ponovo došlo do združivanja saveznika.⁷⁹ Tih je godina car često putovao na Zapad te pohodio i Torgau, gdje se slavilo vjenčanje njegova sina s princezom Sofijom od Braunschweig-Wolfenbüttela. Također se i careva nećaka Ana udala iz političkih razloga za kuronskoga kneza Fridrika Vilima, koji je bio vazal poljske krune. Ovim se brakovima dodatno utvrdio položaj Petra na Baltiku.⁸⁰ Kako je Karlo u ovo vrijeme boravio na području Osmanskog Carstva, uspio je nagovoriti Osmanlije i Tatare protiv Rusije. Iako je car želio mir bio je prisiljen prihvatiti rat. U ovim trenutcima oslonio se na pomoć moldavskog gospodara kneza Kantemira i vlaškog vojvode Brankovana.⁸¹ Kad se Osmansko Carstvo u studenom 1710. godine odlučilo na rat s Rusijom, činilo se po svemu da će ustanak balkanskih naroda poduprijeti Petra. Car je prepustio baltičke poslove Menšikovu, a Šeremetjeva je imenovao vrhovnim zapovjednikom vojske, koja je napredovala duž Dnjepra.⁸² Petar je uputio manifest svim slavenskim balkanskim narodima, čime ih je pozivao da ustanu protiv vjekovnog neprijatelja. Međutim, to je uznemirilo Poljsku, koja se bojala, da će Rusija okupiti balkanske narode i tako ju obuhvatiti i s Juga, ali je car uspio umiriti Poljake.⁸³

Kako Šeremetjev nije mogao spriječiti Osmanlije da prijeđu Dunav, oni su na svom pohodu niz Prut opkolili Petrove armije. Car se spasio tako, što je potkupio velikog vezira, koji se prepao ruskog konjaništva, koje je osvojilo Brailu. Osmanlije su zahtijevale da car mora vratiti Azov i srušiti sve tvrđave koje su protiv Osmanskog Carstva, zatim da će obećati da se neće miješati u poljske poslove, da neće spriječiti Karlov povratak u Švedsku, te da će dnjeparskim Kozacima vratiti samostalnost. Iako ovi uvjeti nisu bili laki, Petar ih je prihvatio i 11. srpnja 1711. godine potpisan je ugovor u Prutu.⁸⁴ Kad je car 14. srpnja poslije zaključenja mira krenuo s vojskom prema Dnjestru, odlučio je što kasnije ispuniti obećanja na koja se obvezao, tako da se do konačnog mira u Drinopolju 1713.

76 E. HANIŠ 2009: 97.

77 D. OBOLENSKI - R. OTI 2003: 141.

78 J. ABBOTT 1902: 137.

79 J. ABBOTT 1902: 139.

80 E. HANIŠ 2009: 91.

81 R. K. MASSIE 2001: 567.

82 R. K. MASSIE 2001: 568.

83 R. K. MASSIE 2001: 569.

84 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 197.

godine, činilo da će se Osmanlije morati opet prihvatiti oružja. Car se ovim konačnim mirom obvezao pozvati svoje čete iz Poljske, Kozacima dati nezavisnost, ali isto tako da će zadržati Kijev u svojoj vlasti.⁸⁵ Iste je godine Petar napao Finsku i osvojio njenu čitavu južnu obalu i alandsko otočje. Rusija je ovim uspjesima postala značajan faktor u europskoj politici.⁸⁶

U studenom 1714. godine Karlo se našao pred Štralsundom, ali ga je iduće godine morao ostaviti. Grad se morao predati.⁸⁷ Zanimljivo je da je Pruska sudjelovala u okršajima oko Štralsunda i u svim tamošnjim sukobima. Kad je Karlo XII pobjegao iz grada u Šonen, grad se u konačnici i predao i postalo je jasno tko će pobijediti u ratu.⁸⁸

Kada je u travnju 1716. godine pao Wismar, Švedska je izgubila svoje posljednje uporište u Njemačkoj. Zbog toga se Petar zavadio sa svojim saveznicima, jer je to područje obećao Meklenburžaninu, mužu svoje nećake Katarine Ivanovne.⁸⁹ U ovim trenutcima se i Pruska bojala ruske moći, dok je Austrija otvoreno izjavila da je protiv cara, jer se upleo u meklenburške odnose. Sve ovo je, na kraju, ponukalo cara da krene na svoje drugo putovanje na Zapad.⁹⁰

3.2. DRUGO PUTOVANJE NA ZAPAD (1716. – 1717.)

Za razliku od prvog putovanja, ovo drugo putovanje uglavnom predstavlja diplomatsku misiju. Kako bi izgladio odnose sa svojim saveznicima, Petar se odlučio na putovanje Nizozemskom i Francuskom.⁹¹ Na ovo putovanje krenuo je iz Kopenhagena u jesen 1716. godine, gdje je u neposrednoj blizini susreo pruskog kralja što je iskoristio da dodatno učvrsti rusko-pruski savez. U prosincu je stigao do Amsterdama, a potom je proveo nekoliko mjeseci u Nizozemskoj. Susret između Petra i engleskog kralja, koji je trebao biti između Utrehta i Lejde, odložen je, možda zbog careve bolesti, a možda i zbog toga što Engleska i dalje zahtjeva da ruske trupe napuste Meklenburg.⁹²

Stoga je, već krajem ožujka 1717. godine, Petar otišao u Francusku. Najprije je posjetio Pariz, gdje je ponovo osjetio potrebu za novim saznanjima, pa je posjetio različite ustanove. Međutim, posjet je imao i diplomatsku namjeru, a ona je bila da Francuska istupi iz saveza sa Švedskom, Nizozemskom i Engleskom te da sklopi sporazum s Rusijom, Poljskom i Pruskom.⁹³ Ovaj sporazum kod Petra inicirala je Pruska koja je caru prešutjela da je Francuska sa Švedskom vezana tajnim ugovorom, čije trajanje još nije isteklo. Također, pruski kralj je propustio reći Petru kako je postojao i jedan tajni francusko-pruski ugovor. Zbog toga je maršal de Tese razvlačio pregovore s Rusijom, ali nije odbacivao njene ponude, jer se bojao austrijske pomoći. Zbog toga ovo diplomatsko iskustvo nije oduševilo Petra. Međutim, ovo putovanje označava prijelaz između drugog i trećeg razdoblja njegove vladavine.⁹⁴

U pogledu Petrovih putovanja na Zapad može se zaključiti da je najveći strani utjecaj na Petra došao iz Nizozemske⁹⁵ jer je tu zemlju dva puta posjetio te tamo proveo većinu svog vremena u inozemstvu.

85 E. HANIŠ 2009: 92.

86 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 198.

87 R.K. MASSIE 2001: 648–650.

88 R.K. MASSIE 2001: 651–653.

89 V. P. POTEKIN 1951: 241.

90 V. P. POTEKIN 1951: 241.

91 E. HANIŠ 2009: 93.

92 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 200.

93 A. JELAČIĆ 1939: 51.

94 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 200–201.

95 J. V. KNOPPERS 1970: 76.

Nizozemska je primila i najveći broj ruskih mladića, koji su se tamo obrazovali, što je Petru pomagalo u procesu europeizacije Rusije.⁹⁶ Nizozemski doprinos ogledao se i u usponu ruske mornarice, koja je odigrala odlučujuću ulogu u Velikom Sjevernom ratu.⁹⁷ Međutim, uspjeh Petrovih putovanja i želja za europeizacijom Rusije najbolje su se ogledali kroz gradnju Sankt Petersburga, koji se smatra „prozorom ka Europi“.⁹⁸

4. RAZDOBLJE OBNOVE (1718. – 1724.)

4.1. NIŠTATSKI MIR (1721.)

Da bi suzbio unutrašnji kaos i ostvario reforme, Petru je bio potreban mir. Zbog toga je pristao sklopiti mir sa svojim krvnim neprijateljem. Njegovi su se pregovarači sastali u svibnju 1718. godine na alandskom otočju sa švedskim poslanicima. Pregovori su prilično dugo potrajali. Šveđani su mislili da će se u Rusiji ponovo javiti prigušeno nezadovoljstvo, dok su Rusi znali da su Karlovi ratni pohodi iscrpili njegovu zemlju do ruba propasti, što je onemogućavalo nastavak rata.⁹⁹

Pogibijom Karla XII. u opkopu pred Fredrikšaldom došlo je do promjena položaja. Sada su Šveđani skupili ponovo svoje sile, želeći zauzeti Estoniju i Livoniju. U protunapadu, ruske trupe su se iskrcale u Švedskoj, opustošile obalu i zaprijetile Stockholmu.¹⁰⁰ S druge strane, preko Norveške, zaprijetili su Danci. Zbog toga su se Šveđani morali priključiti Engleskoj, kojoj je cilj bio izolirati Rusiju. Tako su se Austrija, Engleska-Hanover i dotadašnji ruski vazal August Jaki, koji je htio zauzeti Livoniju, udružili u „bečku alijansu“ 5. siječnja 1719. godine.¹⁰¹ Te su sile primorale Fridrika Vilima Pruskog da 1. veljače 1720. godine u Stockholmu sklopi mir, što je u srpnju 1720. godine učinila i Danska, a August II. se već u siječnju složio sa Švedskom, koja mu je zauzvrat priznala poljsku krunu.¹⁰² Time je Engleska stvarno početkom 1720. godine osamila Rusiju i zauzela se za Švedsku, tako što je poslala svoje čete koje su trebale opustošiti švedsko obalno područje. U ovim trenucima, saveznici su pokušali privući i Osmansko Carstvo u svoj tabor, ali ih je Petar spriječio potpisivanjem „vječnog mira“ u studenom 1720. godine.¹⁰³

Neposredni pregovori započeli su u kolovozu 1720. godine,¹⁰⁴ a završili su se 30. kolovoza 1721. godine u Nistadu. Rusija je zadržala Livoniju, Estoniju, Ingriju i Viborg, a vratila Finsku. Petar se pored toga obvezao da će podupirati tadašnje staleško uređenje švedske države.¹⁰⁵ Rusija je tako postala baltička zemlja, pomorska sila i glavni nosilac moći u sjevernoj Europi.¹⁰⁶ Ovaj uspjeh Petar je proslavljao u pijankama i svečanostima, koje su se održavale u Petersburgu. Senat ga je zamolio da uzme istočnorimski carski naslov te ga je proglasio „Velikim“ i „Ocem domovine“,¹⁰⁷ što je svojom ustrajnošću

96 J. V. KNOPPERS 1970: 77.

97 S. ALSCHEN 2013: 13.

98 S. ALSCHEN 2013: 14.

99 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 205.

100 E. HANIŠ 2009: 94.

101 E. HANIŠ 2009: 94.

102 V. P. POTEMKIN 1951: 235.

103 V. P. POTEMKIN 1951: 235.

104 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 206.

105 A. JELAČIĆ 1939: 51.

106 D. OBOLENSKI - R. OTI 2003: 152.

107 A. JELAČIĆ 1939: 51.

i neumornošću zaista i zaslužio. Time se željelo dati do znanja da je Rusko Carstvo zapravo direktni nasljednik Bizantskog Carstva.

4.2. RUSIJA NA OBALI KASPIJSKOG JEZERA

Nakon Sjevernog rata, car Petar Veliki branio je ruske interese. Njegov utjecaj je ojačao i u Poljskoj, onog trenutka kada se plemstvo na generalnoj konferenciji u Tarnogradu složilo protiv kralja Augusta i zamolilo cara za pomoć. Car je uspio izmiriti plemiće s njihovim kraljem, ali je tražio da se smanji broj poljskih i litvanskih trupa. Petar se zanimao i za Daleki Istok, gdje je gradio planove s Kinom, ali nije uspio s njom utvrditi trgovački ugovor 1719. godine.¹⁰⁸ Također, on je prodirao i u Srednju Aziju, osobito u Buharu i Hivu te pripremio jedan uspješan pohod protiv Perzije. Njegov ga je poslanik knez Artemij Volinskij izvještavao o prilikama u toj državi, pa se činilo da rat s Perzijom ne bi bio ni težak ni skup. Ipak se Petar nije odmah odlučio za taj potez, nego je to učinio nakon završetka Sjevernog rata.¹⁰⁹ Tako je poslije Nistada krenuo s vojskom iz Astrahana protiv Perzije i osvojio Baku i Derbent 1722. godine. Iako je Osmansko Carstvo protestiralo, Petar je s istim sklopio dogovor 1724. godine. Ovim je ratom Petar utvrdio ruski položaj na Kaspijskom moru i otvorio put na Kavkaz.¹¹⁰

4.3. DRUGA SUSTAVNA REFORMA

Poslije povratka Petra sa drugog putovanja na Zapad, započelo je drugo reformno razdoblje koje je trajalo od 1718. do 1722. godine.¹¹¹ Za vrijeme prvog reformnog razdoblja Petru je glavna briga bila skupiti što više novaca, kako bi opremio vojsku, a na kraju i uvesti mnoge neposredne poreze. Kroz drugo reformno razdoblje osjeća se da je Petar iskusniji, da je upoznat s osnovnim državnim problemima te da kao cilj ima podizanje općeg blagostanja.¹¹² U svom se reformnom radu povodio za mnogim stranim uzorima poput njemačkih, švedskih i nizozemskih.¹¹³ Tako je ograničio vlast pokrajinskih guvernera i imenovao „zemaljske savjetnike“, koji su kolegijalno raspravljali o svim poslovima i odlučivali glasanjem. Staru je podjelu na okruge i provincije ukinuo 1711. godine i osnovao „dolje“, koje je odredio prema broju seljačkih domova. Tako je svaka „dolja“ imala 5536 gospodarstava i na čelu joj je bio „zemaljski savjetnik“, koji je upravljao tom financijskom jedinicom. Petru su kod tih reformi glavni pomagači bili Henrik Fik iz Holštajna i barun Luberas Pot. Njih dvojica su posredovali i u inozemstvu privukli velik broj stranih činovnika i stručnjaka za pojedina upravna pitanja.¹¹⁴ Godine 1719. Petar je osnovao 12 kolegija, među kojima su bili najznačajniji onaj za vanjske poslove, zatim za rat i mornaricu te za financije.¹¹⁵

Druga sustavna reforma donijela je najviše promjena u crkvenoj upravi, gdje je Petar stare ustave i crkvenu organizaciju pretvorio u novi kolegijalni sustav. Crkva je uvijek bila moćan protivnik

---

108 E. HANIŠ 2009: 94.

109 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 207.

110 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 207.

111 H. A. L. FISHER - P. CROWSON - W. LANGER 1970: 16.

112 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 208.

113 E. HANIŠ 2009: 98.

114 E. HANIŠ 2009: 98

115 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 218.

Petrovih reformi jer se zalagala za tradiciju, a ne za zapadnjačke ideje.¹¹⁶ U provođenju crkvene reforme Petar se uglavnom savjetovao s ukrajinskim monasima (Javorski, Prokopovič).¹¹⁷ Godine 1718. Petrov savjetnik za crkvena pitanja postao je Prokopovič, koji je tri godine poslije, u duhu carevih reformi, sastavio program o promjenama u crkvenoj upravi, nazvan „Duhovni reglement“. Iste je godine (1721.) osnovan i „Sveti sinod“, čime nijedan Filaret ili Nikon nije mogao ometati carevu volju. Tim je činom ukinuta Moskovska patrijaršija, a „Sveti sinod“ je od tada nadzirao crkveno učiteljstvo, obavljanje bogoslužja, pitanje crkvene cenzure te se borio protiv heretika i raskolnika.¹¹⁸ Cara je u sinodu zastupao vrhovni prokurator. Duhovni kolegij raspravljao je o crkvenim pitanjima, a poslove koji nisu bili vjerski, rješavao je samostanski prikaz, kojim se poslužio Petar 1700. godine kako bi prikupio prihode za državu s bogatih manastirskih i crkvenih imanja.¹¹⁹ Godine 1721. taj je prikaz podredio sinodu, pa je crkva ponovo počela upravljati svojim imetkom i dohocima. Međutim, samostani i svjetovno svećenstvo smjeli su zadržati samo određen dio prihoda sa svojih posjeda. Petar je „stegnuo“ i crkvene sudove te sprječavao povećanje broja svećenika, naročito monaha, jer se oni nisu slagali sa njegovim reformama.¹²⁰ Najviše pažnje posvetio je samostanima, čija su pravila zahtijevala da monasi žive konteplativnim načinom života, od kojeg država nije imala nikakve koristi.¹²¹

Sve ove reforme ostavile su znatne socijalne posljedice na rusko društvo. Tako je zbog ratova Petar u vojsku privukao sve staleže pa i neslobodnjake, a plemići su morali zaslužiti svoje časničke položaje, što znači da su svoju karijeru započinjali kao regruti. Tijekom 1722. godine, Petar je zakonodavnim aktom poznatijim kao „tabela činova“ odredio postupak službe službenika. Tom tabelom je utvrdio četrnaest činova raspoređenih u tri vrste: vojnu, civilnu i dvorsku. Na plemićku je službu car gledao vrlo ozbiljno i to ne kao vojničku dužnost, nego kao obvezu da će cijeli život raditi za državu.¹²² Careve reforme dovele su i do stvaranja povlaštenog gradskog staleža što je za posljedicu imalo da se u gradovima ozakonila premoć višeg društvenog staleža.¹²³ Petrove reforme osjetili su i seljaci, jer se porez po domovima pretvorio u „namet po duši“.¹²⁴

U korist Petrove prosvjedenosti ide i podatak da se nije bojao poslati mladiće na Zapad da se obrazuju, kao što je i on išao. Pored svojih praktičnih nazora cijenio je znanost kao osnovu kulturnog života, za što je posebno bio zaslužan odnos, koji je imao sa filozofom Leibnizom, s kojim se dopisivao još od 1711. godine.¹²⁵

Dvije decenije prije sekularizacije države, Petar je po prvi put u Rusiji proveo obrazovnu reformu, koja je bila povezana sa osnivanjem prvih laičkih škola.¹²⁶ Prije ove obrazovne reforme škole su bile u sklopu crkve. Ideja da obrazovanje bude sekularizirano bila je potpuno strana ruskom školskom sustavu. Te su škole davale samo osnovno znanje, a nisu bile u mogućnosti pružiti učenicima

116 VOLTAIRE 2013: 350.

117 E. HANIŠ 2009: 99.

118 A. JELAČIĆ 1939: 53.

119 J. CRACRAFT 1971: 219.

120 J. CRACRAFT 1971: 219.

121 E. HANIŠ 2009: 100.

122 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 233.

123 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 228.

124 E. HANIŠ 2009: 101.

125 G. GALE 2005: 12.

126 S.V. ROZHDESTENSKII 1963: 57.

istinsko obrazovanje.¹²⁷ U laičkim školama obično su se pored religijskih predmeta podučavale i svjetovne nauke poput povijesti, zemljopisa, aritmetike i geometrije.¹²⁸ Dekretom o osnivanju akademije iz 1724. godine, Petar je osnovao instituciju koju je financirala država, a ona je promicala učenje jezika, znanosti i umjetnosti.¹²⁹ Međutim, ne zna se koliko je stvarno došlo do osnivanja akademije jer je jako brzo uslijedila njegova smrt.¹³⁰ Praktičnoj su pedagogijskoj svrsi trebale poslužiti i novine,¹³¹ jer je Petar u njima vidio mogućnost da se umjetnost i književnost ponajbolje iskažu. Ta ga je namjera vodila i onda kada se zauzeo za kazalište, koje je počelo propadati nakon smrti cara Alekseja.¹³² Dakle, reformama se Rusi nisu „pozapadnili“ samo izvanjski, tako što su prihvatili europsko odijelo i ošišali brade, već su promijenili običaje i način društvenog života.

5. KRAJ VLADAVINE PETRA VELIKOG

5.1. NEZADOVOLJSTVO PLEMIĆA I CAREVIĆA

Promjene koje je Petar izvršio u upravi i kulturi ruske države izazvale su opoziciju među plemićima, pristalicama vremena prije vladavine Petra, ali i među jednim dijelom svećenstva. Krupni zemljoposjednici iz starih plemićkih porodica odnosili su se neprijateljski prema Petrovim reformama i prema ljudima nepoznatog porijekla, koje je Petar uzimao za svoje suradnike i često ih uzdizao prema njihovim zaslugama i sposobnostima.¹³³ Smatrali su da careve reforme donose više štete nego koristi. Premještanje careve rezidencije iz Moskve u Sankt Petersburg jako su teško podnijeli. Bili su mišljenja da se sudstvo, financije i cijela državna administracija mogu lakše nadgledati u centru kakva je bila Moskva. Također, ni na staleškom nivou nisu bili zadovoljni svojim interesima. Isticali su osobito podčinjeni položaj seljaka i vršenje vojne službe kao elemente zbog mrze Sankt Peterburga i samog Petra kao vladara.¹³⁴

Među pukom je car imao svojih prijatelja, koji su shvatili značaj njegovih napora. Među ovima valja spomenuti seljaka-autodidakta Ivana Pozoškova (1670. – 1726.), koji je odrastao među pravovjernim raskolnicima, ali se kasnije priklonio Petru i vatreno se zauzimao za njegove reforme, premda je neke njegove postupke i osuđivao. U svom je spisu „O siromaštvu i bogatstvu“ (1724.) prikazao caru nevolju zapostavljenih „otroka“ i tražio veću pravdu za svakoga i ispunjavanje dužnosti. Predložio je da se u Rusiji uvede opće obavezno školovanje najširih narodnih slojeva i da se gospodarskom životu pusti slobodan zamah, čime bi se podiglo opće blagostanje.¹³⁵

5.2. SMRT PETRA VELIKOG

Protiv Petra se pobunio i njegov sin Aleksej, koji je bio plod braka s Eudokijom. U njegovom djetinjstvu najveću ulogu odigrali su svećenici, zbog kojih je potpao pod utjecaj opozicionara. Petar se

127 S. V. ROZHDESTENSKII 1963: 57.

128 E. HANIŠ 2009: 102.

129 B. DMYTRYSHYN 1974: 19.

130 E. HANIŠ 2009: 102.

131 M. S. ANDERSON 1987: 20.

132 E. HANIŠ 2009: 103.

133 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 239–240.

134 P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 242.

135 E. HANIŠ 2009: 103.

ljutio na njega i želio je da mu sin prihvati zapadne ideje zbog čega je odlučio da ga oženi sa princezom Charlutom. Međutim, odmah po rođenju njihovog sina Petra, Charlota je umrla. Tada je carević počeo javno govoriti kako priželjkuje smrt svog oca. Nakon što je to Petar čuo, zaprijetio mu je da će ga razbaštiniti ako se ne promijeni.¹³⁶ Svi Petrovi pokušaji da se carević promijeni ostali su bez uspjeha. On je na kraju postao čak i izdajnik jer je pobjegao u Austriju Karlu VI. Habsburškom, kako bi tamo našao saveznika za svrgavanje svoga oca. Međutim, Petar je doznao gdje mu se sin skrivao i vratio ga u Rusiju, a zatim ga poslao u tamnicu gdje je mučen sve dok nije podlegao smrti. Zajedno s njim pokopane su sve nade onih, koji su sanjali o povratku na period prije vladavine Petra.¹³⁷

Pitanje o nasljedniku se ponovno otvorilo već iduće godine, kad je umro mali Petar. Car je ukazom od 5. siječnja 1722. godine sebi pridržao pravo da po svojoj volji odredi tko će vladati Rusijom poslije njegove smrti.¹³⁸ Smatra se da je Petar namjeravao imenovati za nasljednika svoju najstariju kćerku Anu Petrovnu, ali nikad nije učinio taj potez jer je znao da Ana Petrovna nije željela upravljati ruskom carevinom.¹³⁹

U svibnju 1724. godine okrunio je svoju ženu Katarinu kao rusku caricu. Carev drugi brak nije bio sretan. Katarina ga je varala s grofom Monsom, koga je Petar u prosincu iste godine dao pogubiti. Sam car je živio razvratno i neuredno, ali se ipak u siječnju 1725. godine, malo prije svoje smrti, izmirio s Katarinom. Već od 1722. godine car je bio bolestan i nemoćan, međutim to ga nije spriječilo da priskoči u pomoć pri spašavanju momčadi nekog razbijenog broda.¹⁴⁰ Tada se još više razbolio. Kako nije mogao ni pisati ni govoriti, nije uspio odrediti nasljednika. Umro je 28. siječnja 1725. godine.¹⁴¹ Nakon careve smrti nastala je potreba za zajedničkim djelovanjem, jer njegovi nasljednici nisu bili sposobni vladari.¹⁴² U borbi za prijestolje pobijedila je njegova žena Katarina. Njena vladavina trajala je do 1727. godine, tj. do njene smrti.¹⁴³

6. ZAKLJUČAK

Vladavina Petra, bez obzira na njezine nedostatke, naročito one koji se pokazuju na njezinom samom početku, bila je od izuzetnog značaja. On se u potpunosti razlikovao od svojih prethodnika, kako izgledom, tako i ciljem, koji je želio ostvariti. Njegov osnovni cilj bio je uzdići zaostalu rusku državu i približiti ju europskim idealima. Najviše vremena posvetio je rušenju starih navika i običaja, koje je nastojao obuzdati provođenjem reformi. U svemu je nastojao prevladati primitivizam i zaostalost počevši od državnog uređenja, ekonomije, tehnike, pa sve do kulture. Da bi ostvario te svoje ciljeve nemilosrdno je uklanjao sve što mu se našlo na putu, pa čak i svog sina. Nije se libio ni prošetati ulicama prijestolnice kao običan građanin, kako bi dublje razumio probleme s kojim se rusko društvo suočavalo.

S njim je Rusija kao carevina postala utjecajna zemlja, a on kao „imperator cijele Rusije“ dominantna ličnost u Europi. Suvremenici su ga s pravom prozvali „Ocem domovine“ i „Velikim“, zbog

¹³⁶ E. HANIŠ 2009: 103.

¹³⁷ P. MILJUKOV - Š. SENJOBOS - L. EZENMAN 2005: 244–245.

¹³⁸ E. HANIŠ 2009: 104.

¹³⁹ P. BUSHKOVITCH 2004: 432.

¹⁴⁰ E. HANIŠ 2009: 104.

¹⁴¹ H. A. L. FISHER - P. CROWSON - W. LANGER 1970: 16.

¹⁴² D. OBOLENSKI - R. OTI 2003: 167.

¹⁴³ P. BUSHKOVITCH 2004: 434.

njegovih vojnih uspjeha koji su na geografskom i političkom polju Rusiju približili Europi, ali i njegovih reformi, koje su zaslužne za proces usvajanja europske materijalne i duhovne kulture, pomoću kojih Rusija uspijeva ući u red europskih utjecajnih zemalja tog vremena, vršeći snažan utjecaj u međunarodnim odnosima.

Na samom početku njegove vladavine, sredinom devedesetih godina 17. stoljeća, Rusija je u najboljem slučaju predstavljala drugorazrednu silu, jer je vojno i ekonomski bila zaostala, a kulturno nerazvijena. U vrijeme njegove smrti, sredinom dvadesetih godina 18. stoljeća, ona je, zahvaljujući njegovim naporima i reformama u cilju prevladavanja postojeće zaostalosti, neosporno postala vodećom državom u sjevernoj i istočnoj Europi te prvorazrednom silom na europskom kontinentu. Dakle, malo više od trideset godina njegove vladavine ostavile su snažan trag na rusku državu i način života ruskog društva.

BIBLIOGRAFIJA

MONOGRAFIJE

- J. ABBOTT, 1981 – Jacob Abbott, *Peter the Great*, New York and London: Harper and Brothers, 1902.
- S. ALSCHEN, 2013 – Sergei Alschén, *In the footsteps of Peter the Great*, Bergen County Academies: Heckensack, 2013.
- M. S. ANDERSON, 1987 – M. S. Anderson, *Europe in the eighteenth century 1713 – 1783*, London and New York: Longman, 1987.
- P. BUSHKOVITCH, 2004 – Paul Bushkovitch, *Peter the Great: the Struggle for Power, 1671 – 1725*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- J. CRACRAFT, 1971 – James Cracraft, *The Church Reform of Peter the Great*, Redwood City: Stanford University Press, 1971.
- J. CRACRAFT, 2003 – James Cracraft, *The Revolution of Peter the Great*, Cambridge: Harvard University Press, 2003.
- B. DMYTRYSHYN, 1974 – Basil Dmytryshyn, *Peter I, A Decree on the Founding of the Academy, January 28, 1724., Imperial Russia: a Source Book. 1700 – 1917*, Hinsdale: The Dryden Press, 1974.
- H. A. L. FISHER – P. CROWSON – W. LANGER, 1970 – H. A. L. Fisher, Paul Crowson, William L. Langer, *A short history of Russia*, 1970.
- E. HANIŠ, 2009 – Erdman Haniš, *Povijest Rusije*, Freiburg: Herder i Co. 2009.
- A. JELAČIĆ, 1939 – Aleksej Jelačić, *Istorija Rusije*, Beograd: SK3, 1939.
- K. KERSTEN, 1936 – Kurt Kersten, *Petar Veliki: o suštini i uzrocima historijske ličnosti*, Beograd: Nolit, 1936.
- V.O. KLUCHEVSKY, 1913 – V. O. Kluhevsky, *History of Russia*, New York, 1913.
- M. KORT, 2009 – Michael Kort, *A brief history of Russia*, New York: Facts on File, 2009.
- R. K. MASSIE, 2001 – Robert K. Massie, *Petar Veliki: Njegov život i svijet*, I. tom, Beograd: Laguna, 2001.
- P. MILJUKOV – Š. SENJOBOS – L. EZENMAN, 2005 – Pavle Miljukov, Šarl Senjobos, Luj Ezenman, *Istorija Rusije*, Zagreb, 2005.

- D. OBOLENSKI – R. OTI, 2003 – Dimitrije Obolenski, Robert Oti, *Istorija Rusije*, Beograd: Clio, 2003.
- T. C. OWEN, 1995 – Thomas C. Owen, *Russian Corporate Capitalism from Peter the Great to Perestroika*, New York: Oxford University Press, 1995.
- N. PAVLOVIĆ, 2000 – Nikolaj Pavlović, *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiiskoi Imperii*, preveo Nathaniel Knight, III. tom, Sankt Petersburg, 2000.
- V. P. POTEMKIN, 1951 – V. P. Potemkin, *Historija diplomacije*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1951.
- N. V. RIASANOVSKY, 1985 – Nicholas V. Riasanovsky, *The image of Peter the Great in Russian History and Thought*, New York: Oxford University Press, 1985.
- S. V. ROZHDESTENSKII, 1963 – S. V. Rozhdestenskii, *Peter the Great: Reformer or Revolutionary?*, D.C.: Lexington, 1963.
- M. STEINBERG, 2003 – Mark Steinberg, *A History of Russia: From Peter the Great to Gorbachev*, Urbana – Champaign: University of Illinois, 2003.
- VOLTAIRE, 2013 – Voltaire, *The History of Peter the Great, Emperor of Russia*, preveo Tobias Smollett, Manchester, 2013.

ČLANCI U ČASOPISU

- G. GALE, 2005 – George Gale, Leibniz, Peter the Great and the modernization of Russia, *Divinatio: studia culturologica series*, 22, Sofia, 2005, 7–36.

OČJENSKI RADOVI

- J. V. KNOPPERS, 1970 – Jake V. Knoppers, *The visits of Peter the Great to the United Provinces in 1687 – 98 and 1716 – 17 as seen in light of the Dutch sources*, M. A. Thesis, Montreal: McGill University, 1970.